

BEYNƏLXALQ
MÜNASİBƏTLƏRİN
TƏHLİLİ VƏ
MULTİKULTURALİZM
MƏRKƏZİ

TƏHLİL

Azərbaycanın təhlükəsizlik, dünyəvilik siyasəti və hibrid müharibə ilə bağlı çağırışlar

Fərid Şəfiyev

📍 Mirzə İbrahimov 8, Bakı, AZ1005, Azərbaycan

📞 (+994 12) 596-82-39, (+994 12) 596-82-41

🌐 E-mail: www.aircenter.az, info@aircenter.az

OKTYABR 2026

Azərbaycanın təhlükəsizlik, dünyəvilik siyasəti və hibrid müharibə ilə bağlı çağırışlar

Giriş

Cənubi Qafqaz tarixən imperiyaların, regional güclərin və kənar qüvvələrin maraqlarının toqquşduğu geosiyasi kəsişmə nöqtəsi olub. Bu gün açıq müharibələr, sanksiyalar və informasiya mübarizəsi ilə səciyyələnən dünyada regionun kiçik və orta dövlətləri global güclərin diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan da bu dövlətlərdən biridir.

Prezident İlham Əliyev hakim partiyanın qurultayında etdiyi son çıxışında 2020–2023-cü illər dövründən, yəni Qarabağın azad edilməsindən sonra ölkənin təhlükəsizliyinə dair hökumətin mövqeyini açıqlayıb. Azərbaycanın yanaşmasına görə, ölkənin təhlükəsizliyi dörd əsas sütun üzərində qurulur: hərbi güc, iqtisadi müstəqillik, hər hansı bloka qoşulmadan şaxələndirilmiş xarici siyasət və sosial media, eləcə də getdikcə daha çox süni intellekt vasitəsilə aparılan hibrid müharibəyə qarşı dayanıqlı dünyəvi dövlət modeli.

Bu məqalədə həmin dörd sütunun hər biri təhlil edilir, daha sonra isə qarşıda duran çağırışlar nəzərdən keçirilir.

Müharibə qazanılıb, sülh isə qurulmalıdır

Hər şeydən öncə qeyd edilməlidir ki, Azərbaycanın təhlükəsizliyi ona bəxş edilməyib, mübarizə nəticəsində əldə olunub. Təxminən otuz il ərzində Qarabağ və ətraf rayonlar Ermənistanın işğalı altında olub. Bakı hesab edirdi ki, Fransa, Rusiya və ABŞ-in həmsədrliyi ilə fəaliyyət göstərən ATƏT-in Minsk qrupu münaqişəni həll etmək əvəzinə, onu dondurmağa çalışırdı. Bu isə Ermənistanın işğal etdiyi ərazilərdə mövqelərini möhkəmləndirməsinə və zaman keçdikcə yaranmış faktiki vəziyyətin beynəlxalq səviyyədə qəbul edilən hüquqi reallığa çevrilməsinə şərait yarada bilərdi.

2020 və 2023-cü illərdə həyata keçirilən hərbi əməliyyatlar bu vəziyyəti dəyişdi. Onlar regionda sülh anlayışına da yeni məzmun verdi. Azərbaycan beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərini bərpa etdiyinə görə, indi sülh nizamlanmasının ərazi bütövlüyü prinsipi əsasında qurulması mümkündür. Qərb paytaxtları digər münaqişələrdə bu prinsipi qətiyyətlə müdafiə etsələr də, Azərbaycanın vəziyyətinə gəldikdə uzun müddət ona məhəl qoymayıblar.

Bakı zaman keçdikcə ATƏT-in Fransa, Rusiya və ABŞ-dən ibarət Minsk qrupu həmsədrlərinin mövqeyinin münaqişəni həll etməkdən daha çox, onu dondurub mövcud vəziyyəti qoruyub saxlamaq cəhdi olduğu qənaətinə gəldi. Azərbaycanın

yanaşmasına görə, bunun nəticəsində Ermənistanın işğalı faktiki vəziyyət kimi möhkəmlənə və zamanla hüquqi baxımdan qəbul edilmiş realıq kimi təqdim oluna bilərdi.

2020 və 2023-cü illərdə keçirilən hərbi əməliyyatlar bu vəziyyəti dəyişdi. Bununla yanaşı, regionda sülhün necə təmin olunmalı olduğuna dair yanaşma da dəyişdi. Azərbaycan beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri daxilində ərazi bütövlüyünü bərpa etdikdən sonra sülh sazişinin ərazi bütövlüyü prinsipi əsasında qurulması üçün yeni imkanlar yarandı. Qərb ölkələri digər münaqişələrdə ərazi bütövlüyü prinsipini açıq şəkildə müdafiə etsələr də, Azərbaycana münasibətdə uzun müddət bu prinsipi görməzdən gəliblər.

Bununla belə, Azərbaycan qələbə qazandıqdan sonra, bəzi Qərb ekspertlərinin və analitik mərkəzlərinin proqnozlarına baxmayaraq, hərbi əməliyyatları daha da genişləndirməyə və irəliləməyə çalışmayıb. Əksinə, sülh müqaviləsinin əsas prinsiplərini Azərbaycan irəli sürüb. Beləliklə, Azərbaycan təkcə regionda yaranan yeni sabitlikdən faydalanan tərəf deyil, həm də bu sabitliyin formalaşmasında əsas rol oynayan tərəfdir. Ölkə həm işğala son qoyub, həm də bundan sonra Ermənistanla münasibətlərin normallaşdırılması təşəbbüsünü irəli sürüb.

Lakin sabitlik daimi deyil və onu hər gün qorumaq lazımdır. Bunun üçün ilk növbədə güclü ordu tələb olunur. Prezident İlham Əliyevin xüsusilə vurğuladığı ikinci əsas amil isə iqtisadi və maliyyə müstəqilliyidir. Xarici borc yükü ağır olan və ya iqtisadi baxımdan yalnız bir himayədən asılı vəziyyətə düşən dövlət həqiqətən müstəqil xarici və daxili siyasət yürüdə bilməz. Buna görə də Azərbaycanın xarici borcunun aşağı səviyyədə olması və enerji gəlirləri yalnız iqtisadi göstəricilər kimi deyil, həm də milli təhlükəsizliyin təmin edilməsində mühüm vasitələr kimi qiymətləndirilir.

Təcrid olunmadan müstəqil olmaq

Müstəqil xarici siyasət yürütmək dünyadan təcrid olunmaq demək deyil. Əksinə, müstəqil qərarlar qəbul etmək istəyən dövlətin qarşısında mümkün qədər çox seçim imkanları olmalıdır. Azərbaycan bu imkanları Qoşulmama Hərəkatı, Türk Dövlətləri Təşkilatı, yeni C6 formatı və digər çoxtərəfli platformalarda iştirak etməklə genişləndirir.

Bakının uzaq durduğu əsas məsələ hərbi-siyasi bloklara üzv olmaqdır. Nə Qərbdə yerləşən NATO-ya, nə də Şimalda Rusiyanın rəhbərlik etdiyi Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatına (KTMT) qoşulmaq Azərbaycanın gündəliyindədir. Bunun əvəzinə, Azərbaycan təhlükəsizlik sahəsində ikitərəfli və üçtərəfli əməkdaşlığı genişləndirir. Bu baxımdan, xüsusilə Türkiyə ilə əlaqələr ön plana çıxır. Son dövrlərdə isə Azərbaycan-Türkiyə-Özbəkistan formatında əməkdaşlıq da güclənir. Bu üç ölkə bu yaxınlarda Qarabağda birgə hərbi təlimlər keçirib.

Bu yanaşmanın əsasında mürəkkəb geosiyasi rəqabətin mövcud olduğu regionda orta güc statusuna malik dövlət kimi hərəkət etmək məntiqi dayanır. Hər hansı bir bloka qoşulmaq Azərbaycanın digər blokun qarşı tərəfinə çevrilməsinə və Rusiya, İran, Qərb, eləcə də digər global aktorlar arasında manevr imkanlarının məhdudlaşmasına səbəb ola bilər. Çevik tərəfdaşlıqlar isə belə bir seçim qarşısında qalmadan təhlükəsizlik sahəsində praktiki əməkdaşlığı inkişaf etdirməyə imkan verir.

Hibrid müharibə, dezinformasiya və süni intellekt

Bu gün ən yeni təhdid artıq təkcə hərbi silahlanma ilə deyil, həm də ictimai rəyə təsir göstərmək və insanların düşüncələrini yönləndirmək cəhdləri ilə bağlıdır. Hibrid müharibə sosial media vasitəsilə insanların düşüncələrinə təsir göstərməyi nəzərdə tutur və bu proses dövlətlərin cavab tədbirləri görmək imkanlarından daha sürətlə inkişaf edir. Saxta bir məlumat cəmi bir neçə saat ərzində geniş yayıla bilər. Hətta sonradan həmin məlumatın təkzib edilməsi belə, insanlarda yaranmış ilk təəssüratı çox vaxt aradan qaldırmır.

Bu mübarizədə məlumatın məzmunu qədər onun hansı formada təqdim olunması da əhəmiyyətlidir. İnsanlar uzun mətnləri getdikcə daha az oxuyur, əvəzində başlıqlara, Instagram paylaşımlarındakı şəkillərə və TikTok-da yayılan qısa videolara daha tez reaksiya verirlər. 2024-cü ildə Rumıniyada keçirilən prezident seçkiləri bu dəyişikliyin bariz nümunəsidir. Həmin seçkilərdə TikTok mühüm təsir vasitəsinə çevrilmişdi.

Azərbaycan da uzun müddətdir müxtəlif istiqamətlərdən gələn bu cür informasiya kampaniyaları ilə üzləşir. Bunlara xaricdə yaradılan və Azərbaycan dilində fəaliyyət göstərən media resursları, eləcə də qonşu ölkələrdən sosial şəbəkələr vasitəsilə koordinasiyalı şəkildə həyata keçirilən hücumlar daxildir.

Bu cür informasiya kampaniyalarının təsirli olmasının səbəblərindən biri insan psixologiyasıdır. İnsanlar adətən bir neçə mürəkkəb izah əvəzinə, hadisələri sadə şəkildə izah edən fikirlərə üstünlük verirlər. Belə izahlar çox vaxt müxtəlif konspiralogiya nəzəriyyələri formasında ortaya çıxır. Bunlara, məsələn, “varlıların dünya hökuməti”nin mövcudluğu ilə bağlı iddialar da daxildir.

Neft qiymətlərinin artması müharibə, hasilatla bağlı qərarlar və enerji keçidi kimi bir neçə amilin eyni vaxtda təsiri ilə baş verə bilər. Lakin bütün bunları “bunun arxasında dünya hökuməti dayanır” fikri ilə izah etmək daha asandır və insanlar belə sadə izahı daha tez qəbul edə bilirlər.

Sosial şəbəkələrdə isə iki şəxs arasında baş verən adi mübahisə belə, bir icmanın digərinə qarşı hücumu kimi təqdim oluna bilər. 1980-ci illərin sonlarında erməni-azərbaycanlı münaqişəsinin başlanğıcında da bu cür şayiələr zorakılığın alovlanmasına təkan verib.

Süni intellekt məsələyə yeni bir amil əlavə edir. ChatGPT və Claude kimi böyük dil modelləri heç bir mənbəyə əsaslanmadan neytral həqiqətlər yaratmırlar. Onlar internetdə mövcud olan məlumatlar əsasında öyrəndikləri üçün üstünlük təşkil edən baxışları təkrarlamağa meyilli olurlar. Siyasi elmlər və beynəlxalq münasibətlər sahəsində bu baxışlar əsasən Qərb mediasında və akademik dairələrdə formalaşmış yanaşmaların təsiri altındadır.

Məsələn, erməni diasporunun onilliklər boyu apardığı lobbicilik fəaliyyəti Qarabağın tarixi və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin səbəbləri haqqında mövcud materialların formalaşmasına təsir göstərüb. Buna görə də süni intellekt modeli münaqişə ilə bağlı cavablarında ilkin olaraq erməni narrativlərini təkrarlaya bilər. İstifadəçilər modeldən hər iki tərəfin mövqeyini ayrıca təqdim etməyi açıq şəkildə tələb edə bilərlər, lakin onlar bunu nadir hallarda edirlər.

İnternetdə yayılan saxta məlumatlara və mütəşəkkil təbliğat kampaniyalarına qarşı necə mübarizə aparılmalıdır?

Birincisi, hüquq-mühafizə orqanları qəsdən təxribat xarakterli məlumatlar yayan şəxslərə qarşı qanun çərçivəsində qətiyyətli tədbirlər görməlidirlər. Bu zaman bilərəkdən yalan məlumat yayanlarla yanlış məzmunu bundan xəbərsiz şəkildə paylaşan şəxslər arasında fərq qoyulmalıdır.

İkincisi, daha uzunmüddətli və dayanıqlı nəticə verən vasitə maarifləndirmədir. Məktəblər, jurnalistlər, YouTube kanalları və sosial məsuliyyət daşıyan nüfuzlu şəxslər ictimaiyyətə müxtəlif məsələləri izah etməli, insanlara məlumatları tənqidi qiymətləndirməyi öyrətməlidirlər. Çünki artıq dövlət qurumunun rəsmi açıqlaması öz-özlüyündə insanları inandırmaq üçün kifayət etmir.

Dünyəvilik milli təhlükəsizliyin əsas dayaqlarından biri kimi

Ermənistanla bağlı təhlükə aradan qalxdıqdan sonra qarşıda duran növbəti çağırış dini radikallaşmadır. Bu proses xaricdən təşviq olunsa da, ölkə daxilində də özünə dəstək tapa bilər. Erməni millətçiliyinin Azərbaycanda heç vaxt geniş sosial dayağı olmayıb. Din məsələsi isə fərqlidir: o, şəxsi, emosional və bir çox insan üçün mühüm əhəmiyyət daşıyan sahədir. Məhz bu xüsusiyyətlər dindən sui-istifadəni və onun radikal məqsədlər naminə istismarını asanlaşdırır.

Bu məsələdə mənəvi və dini dəyərlərlə dövlətin dünyəvi quruluşu arasında sərhədi aydın müəyyənləşdirmək lazımdır. Hər bir vətəndaşın dini hüquqlarına bərabər təminat verə bilən dövlət məhz dünyəvi dövlətdir, çünki belə dövlət heç bir dini qrupa üstünlük vermir və bütün vətəndaşlara eyni münasibət göstərməlidir. Azərbaycan şiə və sünni müsəlmanların, xristianların və yəhudilərin birgə yaşadığı ölkədir. Dünyəvi

dövlət quruluşu isə bu müxtəlif dini icmalar arasında qarşılıqlı ehtiramın və ictimai sabitliyin qorunması üçün mühüm əsasdır.

Yaxın Şərqdə baş verənlər bu baxımdan mühüm və faciəvi dərsdir: dini radikallaşmaya şərait yaradıldıqda hansı nəticələr ortaya çıxa bilər. İraq, Suriya, Livan və Yəməndə sünnilərlə şiələr, eləcə də daha geniş mənada müxtəlif dini icmalar arasında məzhəb və dini zəmində münaqişələr onilliklər boyu davam edib. Livanda vətəndaş qarşিদurması 1970-ci illərdə başlayıb və üstündən əlli ilə yaxın vaxt keçməsinə baxmayaraq, ölkə hələ də xarici güclərin rəqabət meydanlarından biri olaraq qalır. Xarici düşmənlə müharibə dövlət sərhədində başa çata bilər. Lakin vətəndaşlar arasında başlayan, dini və məzhəbi zəmində dərinləşən münaqişəni dayandırmaq qat-qat çətindir; belə bir qarşিদurma alovlandıqdan sonra onu söndürmək, demək olar ki, mümkünsüz olur.

Radikal hərəkətlərin fəaliyyətində də müəyyən xarakterik üsullar müşahidə olunur. Onlar su və qaz təchizatında yaranan problemlər, korrupsiya və ya təbii fəlakətlərə qarşı tədbirlərin qeyri-qənaətbəxş təşkili kimi insanların gündəlik həyatda üzləşdiyi narazılıqlardan istifadə edir, özlərini isə “mənavi saflığın” müdafiəçisi kimi təqdim edirlər. İŞİD-in İraq və Suriyadakı fəaliyyəti bunun hansı nəticələrə gətirib çıxara biləcəyini göstərdi: qadınların təhsil almasının qadağan edilməsi, dini geyim qaydalarının zorla tətbiqi və ictimai edamlar.

Tarixi təcrübə göstərir ki, bu cür nəticələrin ortaya çıxmasını müəyyən edən amil heç də həmişə əhalinin əksəriyyətinin mövqeyi olmur. 1917-ci ildə bolşeviklərin geniş xalq dəstəyinə malik olmamasına baxmayaraq, seçkilərdə çoxluğun dəstəyini qazana bilmədikləri məlum olduqdan sonra 1918-ci ilin yanvarında Müəssislər Məclisini buraxdılar. İŞİD də azsaylı, silahlı və fanatik nüvəyə malik bir təşkilat idi. Hər iki nümunənin yüksəlişində real sosial və iqtisadi çətinliklərdən istifadə mühüm rol oynayıb.

Azərbaycanlıların əksəriyyəti dünyəvi həyat tərzinə üstünlük versə belə, cəmiyyətin cəmi 5–10 faizini təşkil edən təşkilatlanmış bir qrup ölkəyə uzunmüddətli zərər vurmaq potensialına malik ola bilər. Buna görə də hökumət problemin yaranmasına şərait yaradan amillərə diqqət yetirməlidir. Bu baxımdan, Konstitusiyanın qorunmasına cavabdeh olan hüquq-mühafizə orqanlarının qanun çərçivəsində fəaliyyəti və məktəb yaşlarından başlayaraq vətəndaşlara dünyəvi dəyərlərin ölkə üçün nə üçün əhəmiyyətli olduğunu izah edən maarifləndirilmə xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Nəticə

Azərbaycanın formalaşmaqda olan yeni təhlükəsizlik doktrinası ənənəvi və müasir yanaşmaları birləşdirir. Ənənəvi yanaşmanın əsas prinsipləri dəyişməz qalır: güclü ordu, dayanıqlı iqtisadiyyat və hər hansı bir gücdən və ya siyasi blokdan asılılığın

olmaması. Yeni yanaşma isə onu nəzərə alır ki, dövlət heç bir xarici əsgər onun sərhədini keçmədən də sabitliyini itirə bilər. Buna sosial şəbəkələrdə sürətlə yayılan videolar, süni şəkildə yaradılan məzhəblərarası insidentlər və internet üzərindən aparılan koordinasiya informasiya kampaniyaları səbəb ola bilər.

Bu yanaşmada dünyəvilik mücərrəd ideologiya deyil, müxtəlif dini və sosial qrupların birgə yaşadığı cəmiyyətdə sülhün qorunmasına xidmət edən praktiki təminatdır. O, ordu və dövlət büdcəsi ilə yanaşı, milli təhlükəsizliyin əsas dayaqlarından biri kimi çıxış edir. Bu yanaşmanın uğuru isə düzgün tarazlığın qorunmasından asılı olacaq: təşkilatlanmış təxribatlara qarşı qətiyyətli mübarizə aparmaqla yanaşı, haqlı tənqiddə açıq olmaq və məlumatları təhlil etmək, onları tənqidi qiymətləndirmək bacarığına malik, savadlı cəmiyyətin formalaşmasına sərmayə qoymaq lazımdır.

Burada təhsilin məqsədi vətəndaşlara nəyi düşünməli olduqlarını diktə etmək deyil, müəyyən dəyərlərin ölkənin gələcəyi və təhlükəsizliyi üçün nə üçün əhəmiyyət daşıdığını onlara izah etməkdir. Hibrid müharibə dövründə məhz bu yanaşma milli təhlükəsizliyin ən davamlı müdafiə vasitəsinə çevrilə bilər.

Müəllif: Fərid Şəfiyev, Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili və Multikulturalizm Mərkəzinin İdarə Heyətinin sədri